

Zuid-Afrika en de 'Leipzig optie': tussen de straat en de onderhandelingstafel

INEKE VAN KESSEL

In de conferentiecentra van Johannesburg wordt sinds december vorig jaar met horten en stoten onderhandeld over een herverkaveling van de macht tussen blank en zwart, een tegenstelling die goeddeels samenvalt met die tussen rijk en arm. In die andere arena – de straat – woedt intussen een strijd om de macht die schijnbaar gaat tussen zwart en zwart, tussen armen en paupers. Gezien tegen het spanningsveld tussen de straat en de onderhandelingstafel lijkt het 'Nieuwe Zuid-Afrika' soms een ongrijpbaar visioen. De twee hoofdrolspelers, het African National Congress (ANC) en de Nasionale Party (NP), beschuldigen elkaar over en weer van dubbele agenda's.

Was 'Operation Exit' – de reeks betogingen, bezettingen en stakingen in juli en augustus – het begin van een campagne van het ANC en de Zuidafrikaanse communistische partij (SACP) om via de straat de macht te veroveren? Of was de massacampagne slechts een middel om de regering onder druk te zetten, opdat de impasse in de onderhandelingen kon worden doorbroken?

Sinds de opschorting van CODESA II (Convention for a Democratic South Africa) in juni zijn de fronten in Zuid-Afrika verder verhard. President F.W. de Klerk beschuldigde het ANC en zijn bondgenoten van pogingen om met ondemocratische middelen de macht te grijpen. ANC-voorzitter Nelson Mandela stelde de regering verantwoordelijk voor obstructie van het onderhandelingsproces en voor het voortwoerkend geweld in de *townships*.

De discussies over de vraag of het ANC opereert met een dubbele agenda worden gevoed door publicaties over verscheidene interne documenten van ANC en SACP waarin de 'Leipzig-optie' wordt besproken: de regering ten val brengen door een volksoptand naar Oosteuropes voorbeeld. Uit een discussiestuk van de ANC Youth League blijkt dat men in Zuid-Afrika bij de 'Leipzig-optie' overigens een verdergaand actiemodel voor ogen heeft dan een wekelijkse geweldloze massabijeenkomst op het stads-

plein. Tot de suggesties behoren langdurige politieke stakingen, stilleggen van het telefoonverkeer, obstructie van wegverkeer, vliegvelden, spoorwegen en havens.¹ Voorstanders van dit insurrectie-scenario hebben de afgelopen maanden sterk aan populariteit gewonnen. Naarmate de onderhandelaars van het ANC meer concessiebereidheid aan de dag legden, stelde de regeringsdelegatie zich onverzettelijker op. Tussen de politieke elite van het ANC, die haar onderhandelingsmandaat al had overschreden, en de achterban in de *townships* dreigde een gapende kloof te ontstaan. Vooral na het bloedbad in Boipatong, waar Inkatha-aanhangers een massaslachting aarichtten, was de woede onder de ANC-aanhang in de *townships* opgelopen tot een kookpunt. Veel getuigen, onder wie een zwarte politiemann uit Boipatong, verklaarden dat de aanvallers opereerden onder begeleiding van de politie. Wat was dat voor een bevrijdingsbeweging, die onderhandelde met de onderdrukkers terwijl weerloze mensen in de *townships* werden uitgemoord? Uit de *townships* klonk opnieuw de roep om wapens.

De massa-acties waren in de eerste plaats nodig om vervreemding tussen de top en de aanhang tegen te gaan. Voor de radicale stromingen in het ANC (onder andere te vinden bij de Youth League en bij de SACP) heeft een escalierend actieplan dat 'het volk aan de macht zal brengen' zijn aantrekkelijke kanten. Maar bij de politieke leiding overheerst het argument dat dit onrealistische dagdromen zijn, ook al zullen er ongetwijfeld blauwdrukken voor een volksoptand blijven circuleren als 'fall back'-optie. Op andere tactieken, zoals de guerrillastrijd of internationale sancties, kan het ANC immers niet meer terugvallen. Dus zullen massa-acties, ook zonder insurrectionistisch perspectief, gebruikt blijven worden als pressiemiddel om de druk op de regering op te voeren en als bindmiddel om contact met de eigen achterban te houden.

Het ANC, op zijn beurt, beschuldigt de regering-De Klerk van een dubbele agenda. In de visie van het ANC voert de regering een twee-sporenbeleid van onderhandelingen enerzijds en 'low intensity warfa-

re' anderzijds te verzwakt ANC schikken in een Party, eventueel radicale vleugel ten.² De Klerk h dat hij niet van aan een meerde heet 'machtsdeli is voornemens toekomstige reg architect van ap tij kost tijd, en d het belang van d

Het ANC verc tie-scenario: mu en onveiligheid z aan een 'law en en politieke verz delijke slachtoff 1990 en een ve den is de onveili veel *township*-be

Met het *publi* werken de partij Nasionale Party Voor haar nieuw volstaan met toe jevol Indiërs tot om aanhang te r echte rivaal: het onze vrienden landbouw Kraai NP-jeugd in Ste je al geworven v zullen moeten l slaagt, zullen we

Behoud van o overigens niet in perts. De Nasior ceerd met meer c nieuwe naam za openingen te ma Democratische F ringen zwarte ki Conservatieve P deelneming aan competitie van re

De troefkaart v F.W. Frederik W heid en gematig lijden onder ree corruptie bij voe noodkreet van 's

Mw.dr.s. I. van Kessel is verbonden aan het Afrika Studie Centrum te Leiden.

(1) *Weekly Mail*, 3-9 juli 1992.

re' anderzijds teneinde het ANC te ondermijnen. Een verzwakt ANC zal zich te zijner tijd wel moeten schikken in een coalitieregering met de Nasionale Party, eventueel na zich te hebben ontdaan van zijn radicale vleugel en zijn communistische bondgenoten.² De Klerk heeft er nooit een geheim van gemaakt dat hij niet van zins is de macht uit handen te geven aan een meerderheidsbewind. Zijn verklaarde doel heet 'machtsdeling'. De Nasionale Party-nieuwe stijl is voornemens de grootste partij te worden in een toekomstige regeringscoalitie. De metamorfose van architect van apartheid naar multiraciale centumpartij kost tijd, en daarom is tijdrekken in CODESA in het belang van de Nasionale Party.

Het ANC verdenkt de regering van een destabilisatie-scenario: murw door aanhoudend geweld, chaos en onveiligheid zullen veel kiezers de voorkeur geven aan een 'law en order'-partij boven drastische sociale en politieke veranderingen. Met meer dan 7.000 dodelijke slachtoffers van politiek geweld sinds begin 1990 en een veelvoud daarvan aan 'gewone' moorden is de onveiligheid de grootste dagelijkse zorg van veel township-bewoners geworden.

Met het *public relations*-bureau Saatchi & Saatchi werken de partijstrategen aan het ombouwen van de Nasionale Party tot een nieuwe, multiraciale partij. Voor haar nieuwe imago kan de Nasionale Party niet volstaan met toetreding van kleurlingen en een handjevol Indiërs tot haar gelederen. Het gaat er vooral om aanhang te rekruteren uit het kamp van de enige echte rivaal: het ANC. Onze oude vijanden moeten onze vrienden worden, zo betoogde minister van landbouw Kraai van Niekerk voor een congres van de NP-jeugd in Stellenbosch. 'Hoeveel ANC-leden heb je al geworven voor de NP? Dat is de vraag die jullie zullen moeten beantwoorden. Als je daar niet in slaagt, zullen we geen nieuw partijcongres hebben.'³

Behoud van de Nasionale Party als zodanig past overigens niet in de plannen van de *marketing*-experts. De Nasionale Party wordt immers geïdentificeerd met meer dan veertig jaar apartheid. Onder een nieuwe naam zal het de partij gemakkelijker vallen openingen te maken naar de blanke liberalen van de Democratische Partij en naar uiteenlopende groeperingen zwarte kiezers. Met het uiteenvallen van de Conservatieve Partij in voor- en tegenstanders van deelneming aan onderhandelingen hoeft serieuze competitie van rechts niet langer gevreesd te worden.

De troefkaart voor de toekomst heet niet NP, maar F.W. Frederik Willem de Klerks imago van redelijkheid en gematigdheid heeft tot dusver niet ernstig te lijden onder reeksen schandalen, uiteenlopend van corruptie bij voedselhulp aan droogtegebieden tot de noodkreet van 's lands meest vooraanstaande patho-

loog Jonathan Gluckman. Na tevergeefs te hebben aangeklopt bij diverse ministers wendde Gluckman zich ten einde raad tot de media: van de meer dan 200 sterfgevallen in detentie waarvoor hij een *post mortem* had verricht, moest negentig procent worden toegeschreven aan mishandeling door de politie.⁴

Een voorproefje van die verkiezingsstrategie heeft Zuid-Afrika al gehad met de campagne voor het blanke referendum, waarin alle schijnwerpers op de persoon van F.W. de Klerk waren gericht. De strategen van de NP mikken op een regenboog-coalitie, waarin de diverse deelnemende partijen desgewenst hun eigen etnische identiteit kunnen behouden. De NP beschouwt de blanken (14% van de stemgerechtigde burgers), kleurlingen (9%) en Indiërs (3%) als haar natuurlijke electoraat.

Daarop kan geen meerderheid worden gebouwd, al zou het voor het ANC wel een flinke psychologische klap zijn als kleurlingen en Indiërs in meerderheid voor de NP zouden kiezen. Ondanks plannen om NP-kantoren te openen in de *townships* liggen daar niet echt veel kansen voor De Klerk. De grote onbekenden, de potentiële kiezers die altijd buiten de peilingen vallen, zijn de inwoners van de bantustans, de 'squatters' rond de steden, de trekarbeiders, de aanhangers van de Zion Christian Church en andere behoudende Afrikaanse kerken, en de bijna een miljoen vrouwen en mannen die in blanke huishoudingen werken. Bij elkaar leveren deze categorieën meer dan de helft van de Zuidafrikaanse bevolking, ervan uitgaand dat de 'onafhankelijke' bantustans weer ingelijfd worden bij Zuid-Afrika. In de opiniepeilingen dringt hun politieke voorkeur nauwelijks door omdat de meesten van hen geen telefoon hebben. Maar in de electorale sommen spelen ze een belangrijke rol. De NP mikt op blokvorming met de thuisland-partijen. De behoudende thuisland-elites en de traditionele *chiefs* zouden wellicht hun lot willen verbinden aan de Nasionale Party. Haar program van regionalisering en decentralisatie laat meer speelruimte voor lokale elites dan de gecentraliseerde, unitaire staat die het ANC bepleit.

Blijft de vraag of de NP in nieuwe gedaante een substantieel deel van de zwarte stemmen zal kunnen trekken. Niet iedereen is zo kort van memorie als minister van buitenlandse zaken Pik Botha, die onlangs beweerde dat hij zijn leven lang een verklaard tegenstander van de apartheid is geweest.⁵

(2) *NRC Handelsblad*, 25 juli 1992; *Southscan*, vol. 7, nr. 25, Mayibuye, juli 1992.

(3) *Weekly Mail*, 17-23 juli 1992; *The Citizen*, 19 juni 1992.

(4) *The Guardian*, 12 juli 1992.

(5) *The Independent*, 14 augustus 1992.

ngdurige politieke
foonverkeer, ob-
n, spoorwegen en
insurrectie-scenario
k aan populariteit
ndelaars van het
in de dag legden,
nverzettelijker op.
ANC, die haar on-
rschreden, en de
een gapende kloof
ad in Boipatong,
ssaslachting aan-
NC-aanhang in de
punt. Veel getui-
ian uit Boipatong,
erden onder bege-
t voor een bevrij-
met de onderdruk-
townships werden
k opnieuw de roep

te plaats nodig om
aanhang tegen te
n het ANC (onder
eague en bij de
lan dat 'het volk
rekkelijke kanten.
erst het argument
n, ook al zullen er
een volksopstand
tie. Op andere tac-
ternationale sanc-
r terugvallen. Dus
insurrectionistisch
n als pressiemid-
te voeren en als
igen achterban te

ldigt de regering-
in de visie van het
-sporenbeleid van
v intensity warfa-

Toenadering

Minder spectaculair dan de polarisatie tussen deze hoofdrolspelers is het proces van toenadering dat zich voltrekt tussen andere spelers. Aan de vooravond van de algemene staking hadden de vakcentrale COSATU (een bondgenoot van het ANC) en het werkgeversverbond SACCOLA (South African Consultative Committee on Labour Affairs) een verregaande mate van overeenstemming bereikt over een gemeenschappelijke actie. De vakbonden zouden geen staking uitroepen, maar de werkgevers zouden de poorten een dag sluiten. Het effect daarvan zou zijn dat bonden en werkgevers samen optrokken om Pretoria onder druk te zetten. Dit initiatief leed op het laatste ogenblik schipbreuk. Maar dat neemt niet weg dat er al een verregaande consensus was bereikt.

Een vergelijkbare ontwikkeling speelde zich af in de kerkelijke wereld. Alle grote kerken schaarden zich eensgezind achter een bemiddelingspoging waarbij de regering werd opgeroepen de impasse te doorbreken. Dat leverde een ongebruikelijk schouwspel op voor de Zuidafrikaanse televisie: de assessor van de Nederduits Gereformeerde Kerk, Johan Heyns, verscheen hier in broederlijke eensgezindheid met dr. C.F. Beyers Naudé, die ooit als predikant is verdreven uit de blanke NG-Kerk.

In de afgelopen twee jaar is brede maatschappelijke steun gegroeid voor het 'Nieuwe Zuid-Afrika'. Er blijven grote meningsverschillen over de wenselijkheid van een federale of een unitaire staat, over de details van het kiesstelsel en de afbakening van kiesdistricten, over de vereiste meerderheid bij het goedkeuren van constitutionele clausules. Het ANC wenst een tweederde meerderheid, de NP eist een driekwart meerderheid; op dit punt had de ANC-delegatie haar mandaat overschreden door in te stemmen met 70%.

Maar de politieke elites raken aardig op elkaar ingespeeld. Vroeg of laat zullen de onderhandelingen wel worden hervat, zo niet in CODESA dan in een nieuw forum. Bilateraal overleg tussen NP en ANC zal een belangrijker rol gaan spelen dan CODESA-structuren, waarin ook allerlei perifere partijtjes meepreten.

Wat blijft, is het risico van vervreemding tussen onderhandelende elites en achterban. Veel politieke experts delen de vrees van veteraan-journalist Allister Sparks: 'The biggest danger is that by the time a deal is struck there will be no support for it.'⁶

De politie: een derde macht?

De Nasionale Partij, het ANC en Inkatha hebben elk hun 'gewapende arm'. En bij elk rijst de vraag in

hoeverre deze 'arm' verbonden is met het hoofd. Politieke akkoorden op nationaal niveau zijn niet voldoende om het geweld op lokaal niveau te bedwingen.

De Zuidafrikaanse politiemacht wordt nog steeds gedomineerd door Afrikaners. Weliswaar zijn zwarte politie-agenten getalsmatig in de meerderheid, maar ze leveren slechts enkele tientallen leden van het hogere kader. Vernietigende rapporten, waarin de incompetentie en de nalatigheid van de politie aan de kaak wordt gesteld, stapelen zich op.⁷ Met een saneringsoperatie in de politietop aan de vooravond van het bezoek van de EG-trojka van ministers van buitenlandse zaken in september gaf de regering er overigens blijk van dat ze niet ongevoelig is voor de groeiende kritiek uit binnen- en buitenland.

Nog belastender is de groeiende reeks van goed gedocumenteerde gevallen waarin eenheden van politie of leger niet slechts nalatig waren, maar medeplichtig aan het geweld of zelfs de aanstichter van moord en doodslag. Het komt met regelmaat voor dat de politie huiszoeking doet om buurtbewoners te ontwapenen alvorens Inkatha-aanhangers een aanval in te zetten, of de buurt afzet zodat omwonenden niet te hulp kunnen schieten. Uit Soweto werd meermalen gemeld dat de politie gearresteerde jongeren niet meenam naar het politiebureau, maar hen dumpte bij het Meadowlands-hostel, een trekarbeidersbarak die bekend staat als Inkatha-bolwerk. Sommige jongens wisten te ontkomen, de anderen zijn waarschijnlijk afgemaakt.⁸

Liquidatie van politieke tegenstanders en mishandeling van arrestanten behoren nog steeds tot de normale politieroutines. Het is dus niet verrassend dat de Internationale Commissie van Juristen concludeerde dat de township-bewoners geen vertrouwen hebben in de politie en de rechtspraak.

In een aantal gevallen zetelen de opdrachtgevers voor het moorddadig optreden van sommige onderdelen van leger en politie in de hoogste regionen van het veiligheidsapparaat. De vraag is vervolgens of dit optreden moet worden gezien als moedwillig onderdeel van de strategie van de regering-De Klerk, zoals het ANC beweert. Of hebben elementen in leger en

(6) *Weekly Mail*, 17-23 juli 1992.

(7) Zie o.a. het rapport van de 'Goldstone Commission of Inquiry into the violence on trains' en de bevindingen van de Britse politie-expert, Peter Waddington, die was aangezocht door de Goldstone Commission voor het onderzoek naar de moordpartij in Boipatong.

(8) Zie o.a. *Report on Violence in Meadowlands April 1991-June 1992* en andere getuigenverklaringen en memoranda voor de Goldstone Commission; *South Africa, State of Fear*, Amnesty International 1992, *Agenda for Peace*, International Commission of Jurists, 1992.

politie hun eigen chaos en anarchie zelf een greep na

Conspiratie-the populariteit bij al licht is er op dez antwoord. Als ge Zuid-Afrika en v die de staatsmacl staan. In dat vac centra, die veela gen. Er is niet e destabiliserende t aan het werk, zo derzoek hebben 'Notwithstanding efficacy of the " state, they are sit ting outside the a ther the ANC or l relationship to the and Inkatha) beca on their services certainty.'⁹

Onder het apar delijke opdracht: politiemacht is ne timatie voor repr genstanders is ve tuatie ontstaat ru tiatieven.

Dat geldt ook v tot het ANC worc van gedisciplinee tacten onderhoud ningen in de te die op eigen initia van Umkhonto w criminele straatb een samentrekkij gers) en tsotsi's lokale 'verdedigij structuur van het den aangesproker groepen zich ont len.

Ook het ANC schiedenis. De t problemen gehad en haar politieke werd niet zelden binnenlandse pen mocratic Front, greep op zijn aar

met het hoofd. Po-
niveau zijn niet vol-
niveau te bedwin-

wordt nog steeds
iswaar zijn zwarte
neerderheid, maar
leden van het ho-
waarom de incom-
politie aan de kaak
let een sanerings-
ooravond van het
isters van buiten-
regering er ove-
voelig is voor de
tenland.

e reeks van goed
enheden van poli-
aren, maar mede-
e aanstichter van
egelmaat voor dat
tbewoners te ont-
ers een aanval in-
wonenden niet te
werd meermalen
de jongeren niet
en hun dumpte bij
rbeidersbarak die
sommige jongens
jn waarschijnlijk

iders en mishan-
steeds tot de nor-
verrassend dat de
ten concludeerde
ouwen hebben in

o opdrachtgevers
sommige onder-
ste regionen van
vervolgens of dit
oedwillig onder-
-De Klerk, zoals
nten in leger en

ie Commission of
bevindingen van
n, die was aange-
oor het onderzoek

adowlands April
ringen en memo-
outh Africa, State
agenda for Peace,

politie hun eigen agenda en willen ze een klimaat van
chaos en anarchie scheppen waarin ze te zijner tijd
zelf een greep naar de macht kunnen doen?

Conspiratie-theorieën genieten vanouds een grote
populariteit bij alle partijen in Zuid-Afrika, maar wel-
licht is er op deze vragen toch geen ondubbelzinnig
antwoord. Als gevolg van de sociale ontbinding van
Zuid-Afrika en van het wegvallen van de ideologie
die de staatsmacht legitimeerde, is een vacuüm ont-
staan. In dat vacuüm groeien tal van lokale machts-
centra, die veelal met geweld hun posities verdedi-
gen. Er is niet één 'derde macht' die opereert als
destabiliserende factor. Er zijn vele 'derde machten'
aan het werk, zo concluderen twee academici die on-
derzoek hebben gedaan naar het geweld in Natal.
'Notwithstanding the devastatingly greater practical
efficacy of the "third forces" that emanate from the
state, they are similar to other violent forces opera-
ting outside the ambit of the declared policies of ei-
ther the ANC or Inkatha. ... They have an ambiguous
relationship to the national players (the ANC and NP
and Inkatha) because each of these has relied in part
on their services to secure power in a period of un-
certainty.'⁹

Onder het apartheidbestel had de politie een dui-
delijke opdracht: houdt de zwarten op hun plaats. De
politiemacht is nog goeddeels dezelfde, maar de legi-
timatie voor repressief optreden tegen politieke te-
genstanders is vervallen. In de huidige onstabiele si-
tuatie ontstaat ruimte voor lokale bazen en lokale ini-
tiatieven.

Dat geldt ook voor lokale gewapende eenheden die
tot het ANC worden gerekend. Dat scala loopt uiteen
van gedisciplineerde burgerwachten die goede con-
tacten onderhouden met de 'civics' (bewonersvere-
nigingen in de *townships*), patrouillerende jongeren
die op eigen initiatief opereren, losgeslagen eenheden
van Umkhonto we Sizwe (het ANC-guerrillaleger) tot
criminele straatbenden, bekend als 'comtsotsi's' –
een samentrekking van 'comrades' (ANC-aanhan-
gers) en tsotsi's (straatrovers). Formeel vallen deze
lokale 'verdedigingseenheden' buiten de organisatie-
structuur van het ANC. Dus kan het ANC niet wor-
den aangesproken op hun excessen en kunnen lokale
groepen zich onttrekken aan disciplinaire maatreg-
len.

Ook het ANC kampt met de erfenis van zijn ge-
schiedenis. De bevrijdingsbeweging heeft vanouds
problemen gehad met de integratie van haar militaire
en haar politieke structuren. De 'gewapende arm'
werd niet zelden verlamd door interne rivaliteit. De
binnenlandse pendant van het ANC, het United De-
mocratic Front, had eveneens een nogal precaire
greep op zijn aanhang. UDF-activisten voerden niet

alleen actie tegen de staat. In de strijd om de hegemo-
nie, op lokaal, regionaal of nationaal niveau, werden
vaak geen rivalen geduld.

De schemerzone tussen politiek activisme en cri-
minele activiteit is sindsdien alleen nog maar groter
geworden. Nu heeft de politieke top moeite om greep
te houden op eenheden gefrustreerde Umkhonto-strij-
ders, teruggekeerd naar een land dat de meeste van
hen geen huis, geen baan en geen scholing te bieden
heeft, en evenmin een triomfantelijke intocht in Pre-
toria. Hun enige troefkaart zijn hun wapens en hun
militaire training. Daarmee komen sommige ongedis-
ciplineerde eenheden nu aan de kost, via overvallen
of afpersing van protectiegelden. Daarbij komen ze
soms in botsing met lokale jeugdgroepen, vakbonds-
afdelingen of burgerwachten, die geen competitie
dulden op 'hun' territorium. In verscheidene plaatsen,
waaronder Sebokeng en het *squatter*-gebied Phola
Park, zijn al doden gevallen in de lokale machtsstrijd
tussen groepen van ANC-aanhangers onderling.¹⁰

Het geweld in de *townships* toont elementen van
politieke rivaliteit, van etnische en sociale tegenstel-
lingen en van een generatieconflict.¹¹ Apartheid is
met geweld opgelegd en met geweld bestreden. Idea-
lisering van 'kragdadigheid' enerzijds en gewapend
verzet anderzijds hebben bijgedragen tot de huidige
geweldscultuur.

Hervorming schiep vacuüm

Maar als de eigenlijke tegenspelers in CODESA de –
overwegend welvarende – blanken en de – overwe-
gend arme – zwarten zijn, waarom speelt de strijd in
die andere arena, de straat, zich dan vooral af tussen
zwarten onderling?

De sociale desintegratie is in zekere zin het gevolg
van de afschaffing van de apartheidswetten, een pro-
ces dat halverwege de jaren '80 op gang gebracht. Op
de regelzucht van de apartheidsideologen, die het le-
ven van de zwarte Zuidafrikanen tot in detail strikt
reguleerden, volgde het *laissez-faire* van de pragmati-
ci. Tot voor kort ging de economische liberalisering
niet gepaard met politieke incorporatie van de meer-
derheid van de bevolking. Met de toegenomen bewe-
gingsvrijheid groeide echter de sociale ontwrichting.

Als voorbeeld kan de afschaffing van de pasjes-
wetten (1986) worden genoemd, waardoor een ver-

(9) Mike Morris en Doug Hindson, 'South Africa: Political
Violence, Reform and Reconstruction', *Review of African
Political Economy*, nr. 53 (maart 1992), blz. 53.

(10) *Weekly Mail*, 29 mei tot 4 juni 1992 en 5-11 juni 1992.

(11) Zie hiervoor en voor de rol van Inkatha: Ineke van
Kessel, 'Inkatha: een beweging met een januskop', *Internationale Spectator*, jrg. 45, nr. 10, blz. 640-647.

sneld urbanisatieproces op gang werd gebracht. Voor een deel was de trek naar de stad een inhaalmanoeuvre. De overbevolkte, verpauperde *bantustans* waren al tientallen jaren niet meer in staat hun bewoners te voeden. Maar een strikt stelsel van arbeidsvergunningen hield velen gevangen in de thuislanden. Nu staat het ieder vrij zijn geluk in de stad te zoeken. Maar de overheid heeft geen maatregelen getroffen om de gevolgen van deze trek op te vangen.

Aan weerszijden van de migratieroutes waren de gevolgen ontwrichtend. In de *bantustans* zagen de *chiefs*, de traditionele lokale bestuurders, een aanzienlijk deel van hun belastinginkomsten wegvallen. Ze hadden niet alleen inkomsten betrokken uit de arbeidsbureaus waar de werkvergunningen werden afgegeven. De verplichte jaarlijkse gang naar de arbeidsbureaus voor een nieuwe vergunning bood de *chiefs* ook de gelegenheid achterstallige belastingen te innen van de trekarbeiders. Sindsdien proberen de *chiefs* de gaten te vullen met het opleggen van nieuwe heffingen, waardoor hun impopulariteit verder toenam.

Aan de andere kant, rond de grote steden, ontstonden grote krottenwijken. Zuid-Afrika kampt met een woningnood van gigantische proporties. Het apartheidbeleid berustte op de fictie dat de zwarten in stedelijke gebieden daar 'tijdelijk' verbleven, in afwachting van 'terugkeer' naar hun thuisland. Dus was er geen noodzaak voor grootscheepse sociale woningbouw. Het woningtekort in stedelijke gebieden wordt nu geraamd op 1,2 miljoen. Voor het eind van dit decennium zullen er nog bijna evenveel woningzoekende families bijkomen. Niet alleen het woningtekort, ook de werkloosheid vertoont een stijgende lijn. Slechts zeven op elke honderd schoolverlaters vinden een baan in de formele sector. De Zuidafrikaanse economie beleeft een ongewoon langdurige recessie, die begin 1989 is ingezet. Sinds het midden van de jaren '80 groeit de werkgelegenheid in de formele sector slechts met enkele tienduizenden per jaar, terwijl zich jaarlijks 400.000 nieuwe werkzoekenden melden. Negentig procent van de ruim 2,5 miljoen werklozen is jonger dan 30 jaar.¹²

Behalve de *squatters* zijn er de alleenstaande jonge mannen die in grote getale naar de stad trekken op zoek naar werk. Zij zoeken vaak onderdak bij een familielid of een dorpsgenoot in een van de *hostels*, de trekarbeidersbarakken. In die toch al overbevolkte barakken worden de bedden nu vaak in ploegendienst beslapen terwijl ook de vloer als slaapplek in gebruik is genomen. Waar vroeger de toegang tot de *hostels* strikt gecontroleerd werd, kan nu iedereen vrij komen en gaan. De aanwezigheid van grote aantallen werkloze mannen en voortijdige schoolverlaters bete-

kent dat alle strijdende partijen – de politie, Inkatha en het ANC – kunnen beschikken over een groot reservoir aan rekruten voor hun gevechtseenheden. Politieke voorkeuren tellen daarbij vaak minder dan het vooruitzicht te kunnen delen in de buit, bijvoorbeeld door de plundering van aangevallen wijken.¹³

De toch al gebrekkige infrastructuur van de *townships* bezwijkt onder de vloed van nieuwkomers. Omdat ze niet geregistreerd staan als inwoners, betalen ze geen gemeentelijke heffingen. De *township*-bewoners, relatief bevoorrecht in de ogen van de nieuwkomers, zien hun woonomgeving verder verslechteren en de criminaliteit met sprongen stijgen.

De oplopende spanning komt tot ontlading binnen de zwarte woongebieden, in botsingen tussen bewoners, *squatters* en trekarbeiders. Blank Zuid-Afrika blijft goeddeels buiten schot. In de blanke wijken waken de politie en de particuliere veiligheidsdiensten over het leven en de bezittingen van de burgers, daar werken telefoon, waterleiding en elektriciteit, daar wordt de riolering gerepareerd en het huisvuil opgehaald. De blanke wijken zijn een onneembaar bastion. Dus verplaatst de strijd om de schaarse middelen zich naar de straten van de *townships*, naar de braakliggende terreinen tussen mijnschachten en fabrieksschoorstenen, die snel dichtslibben met de krotten van nieuwkomers. Nu de bureaucratische controles van de apartheidstaat zijn weggevallen, heersen in delen van zwart Zuid-Afrika de wetten van het Wilde Westen: het recht van de sterkste, van de 'warlords' en de 'shacklords'.

Terwijl in de vergaderzalen de noodzaak van politiek pluralisme wordt besproken, dreigt op lokaal niveau een territoriale fragmentatie. ANC en Inkatha en in delen van Noord-Transvaal ook AZAPO (Azanian People's Organisation) beheersen elk hun eigen exclusieve wijken. Soms is lidmaatschap van ANC of Inkatha een voorwaarde om een stukje grond toegewezen te krijgen op een braakliggend terrein waarover lokale 'shacklords' de scepter zwaaien.

Zolang het geweld niet wordt beteugeld en de politiemacht omgevormd tot een onpartijdige handhaver van wet en orde dreigt stagnatie in de onderhandelingen. Maar constitutionele compromissen tussen de politieke elites zullen op zich zelf niet voldoende zijn om bestaanszekerheid en stabiliteit te brengen. Het vacuüm in de *townships* moet worden opgevuld, niet alleen met het visioen van een 'Nieuw Zuid-Afrika', maar ook met een concreet sociaal-economisch herstelprogramma.

(12) *Race Relations Survey 1991-1992*, blz. xlii-xliii.

(13) Lauren Segal, 'The Human Face of Violence; Hostel Dwellers Speak. Project for the Study of Violence', University of the Witwatersrand, Seminar paper no. 6.

Rabin er

ROEMER VAN
MAJA VAN DEL

De overwinning van de verkiezingen van de nationale gemeenteraad verwachte door de veiligheid in vooraf veroorzaakt de Verenigde Staten Arbeid-partij en wel eens snel ple van bittere teleur

Yitzhak Rabin

Het grote brein als is Yitzhak Rabin. verkiezingen Shimon genstelling tot zij als een doortaste binnen de Arbeid vertegenwoordigt kende politieke b

De 70-jarige staat van dienst direct betrokken bevolking uit de leidde de Israëliërs de Juni-oorlog in van voedsel en v het Israëliërs be ceerde na het uit opstand in de bez de 'iron fist' po burgerbevolking deportaties, collecten met scherp (generaal Rabin li waar hij voor wo

Drs. R. van Oordt is arabiste. Beide Research Associate